

Komentář ČSÚ k počtu obyvatel v obcích po sčítání lidu, domů a bytů 2021

Průběžná každoroční statistika početního stavu obyvatel České republiky a jejich územních celků vždy vychází z výsledků posledního sčítání lidu, domů a bytů podle místa registrovaného pobytu obyvatel (tj. trvalého, v případě cizinců rovněž přechodného delšího 90 dnů), na něž navazuje tzv. demografická bilance ve stejné definici typu pobytu (oproti tomu výsledky sčítání lidu se od roku 2011 primárně třídí podle obvyklého pobytu obyvatel). Demografická bilance se vytváří tak, že se k výsledkům sčítání přičítají narození a přistěhovalí a odečítají se zemřelí a vystěhovalí. Tak se získávají počty obyvatel po celé intercenzální období. To znamená, že sčítání představuje základ pro veškeré údaje o počtech obyvatel po dobu deseti let. Provedení nového sčítání poskytne nový výchozí početní stav obyvatel Česka, od něhož se pak opět po následujících deset let demografickou bilancí odvíjejí každoroční počty obyvatel. Pro takzvaný cenzový rok (rok, kdy se konalo sčítání) se ještě provádí tzv. zpětná bilance k 1. lednu, aby počty obyvatel k počátku cenzového roku již vycházely z nového sčítání (rozhodný okamžik sčítání se u nás v posledních desetiletích stanovuje na březen, nikoliv na 1. leden).

Nasazení nového stavu obyvatel pro demografickou bilanci v dalším intercenzálním období tak vede k tomu, že počet obyvatel k 31. 12. roku před sčítáním se nerovná počtu obyvatel k 1. 1. roku sčítání (během intercenzálního období toto nastane pouze v případě územních změn na regionální úrovni, které se vyhlášují k počátku roku). Tímto pak dochází k tomu, že v roce sčítání se celková demografická bilance – součet přirozeného a migračního přírůstku – nerovná rozdílu dvou příslušných (po sobě následujících) koncových početních stavů obyvatel, neboť každý se odvíjí od jiného sčítání. Konkrétně aktuálně – rozdíl počtu obyvatel k 31. 12. 2020 získaný bilanční metodou od výsledků sčítání lidu 2011 a počtu obyvatel k 31. 12. 2021 (resp. k 1. 1. 2022) odvíjející se již od sčítání z roku 2021 není roven přírůstku obyvatel za rok 2021 uváděném ve výsledcích demografické statistiky (-185,1 tis. obyvatel rozdílem stavů vs. +21,9 tis. obyvatel jako přírůstek obyvatel). Stejně tak rozdíl počtu obyvatel mezi dvěma cenzovými roky se nerovná součtu ročních přírůstků obyvatel v celém desetiletém intercenzálním období.

Nasazení nového stavu vždy způsobí menší či větší „zlom“ v časové řadě počtů obyvatel, přičemž na národní úrovni je pravidlem, že tento skok znamená snížení celkového počtu. Hlavní příčinou je neúplná evidence vystěhování do zahraničí, a to jak občanů ČR, tak cizinců.¹ Pokud osoba při vystěhování do zahraničí nenahlásí příslušným úřadům ukončení svého pobytu v Česku, nedostane se tato událost ani do administrativních zdrojů dat, z kterých statistika stěhování vychází, a tedy ani do demografické bilance. Vystěhovalá osoba tak zůstává v každoročních počtech obyvatel získaných bilancí až do nového sčítání, při kterém se již nesečte. Tyto případy pak způsobují převážnou část rozdílu mezi posledními údaji založenými na předchozím sčítání (u nás naposledy údaje k 31. 12. 2020) a prvními údaji založenými na sčítání novém (u nás k 1. 1. 2021). Problém s podhodnocenými údaji o stěhování do zahraničí není pro Česko specifický, potýká se s ním řada zemí včetně „statisticky nejvyspělejších“ zemí severní Evropy.

Z 6254 obcí (bez vojenských újezdů) mělo celkem 4527 obcí (72 %) dle nových údajů k 1. 1. 2021 méně obyvatel než dle předchozí bilance k 31. 12. 2020 (pro 179 obcí šlo o snížení počtu obyvatel o 5 či více procent), u 499 obcí byl počet obyvatel po započtení výsledků loňského sčítání stejný a pro 1228 obcí znamenalo nové sčítání lidu naopak vyšší počet obyvatel.

¹ Dalšími příčinami rozdílů mohou být nepřesnosti v evidenci ostatních demografických událostí (narození či úmrtí (zejména těch, ke kterým došlo v zahraničí) a přistěhování), nepřesnosti ve „starém“ či „novém“ sčítání a nepřesnosti v administrativních zdrojích dat (nahodnocení nebo podhodnocení počtů obyvatel), resp. případné metodické změny.

V případě nasazení nového stavu vycházejícího z výsledků posledního sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021 byl rozdíl v počtu obyvatel na národní úrovni výraznější než v předchozích cenzech – publikovaný počet obyvatel k 31. 12. 2020 byl 10 701 777, údaj k 1. 1. 2021 činil 10 494 836. Vedle výše popsaného problému s evidencí vystěhovávání k tomuto většímu rozdílu přispěla i metodická změna v postupu vymezení výsledné populace ze sčítání, jejímž cílem bylo dosáhnout co nejpřesnějších údajů o počtu obyvatel, tedy o osobách, které v ČR skutečně žijí.

Jednoduše řečeno byl výsledný počet obyvatel podle sčítání 2021 získán jako součet osob, které podle údajů na sčítacích formulářích obvykle bydlely na našem území, a osob, které sice na formulářích sečteny nebyly, ale byly evidovány v registru obyvatel a zároveň u nich bylo na základě údajů z dostupných administrativních zdrojů dostatečně patrné, že na území Česka skutečně žijí. Tímto způsobem bylo vymezeno tzv. obvykle bydlící obyvatelstvo. Ti z obvykle bydlících obyvatel, kteří měli k rozhodnému okamžiku sčítání v základním registru obyvatel (vedeném Ministerstvem vnitra ČR) registrovaný pobyt v Česku, byli zahrnuti do tzv. „trvale“ bydlícího obyvatelstva. Právě tyto počty trvale bydlících obyvatel byly použity jako nový základ pro každoroční počty obyvatel založené na demografické bilanci a poprvé aplikovány pro výpočet stavu k 1. 1. 2021 (viz výše).

Při sčítání v roce 2011, které bylo základem pro počty obyvatel do 31. 12. 2020, byla populace vymezována rovněž na základě údajů ze sčítacích formulářů a údajů z evidence obyvatel (ISEO; základní registr obyvatel tehdy ještě neexistoval), pro využití ve sčítání však tehdy nebyly k dispozici žádné další administrativní zdroje dat, které by umožnily provést hlubší analýzu a vyhodnotit, které z osob nesečtených na formulářích, ale s registrovaným pobytem na našem území, u nás k datu sčítání skutečně žily a patřily tedy mezi obyvatele. Z toho důvodu je srovnatelnost údajů ze sčítání 2011 a 2021 a tím i navazujících každoročních stavů částečně omezena.

Každoroční počty obyvatel obcí publikované ČSÚ jsou v současné době využívány mj. jako zdroj dat pro rozpočtové určení daní, i přes dlouhodobé intenzivní upozorňování ze strany ČSÚ, že pro tento účel má být zdrojem základní registr obyvatel. Výše popsaná metodická změna, přispívající plošně k poklesu počtu obyvatel, by však v souhrnu neměla mít na obce negativní dopad, neboť pro rozpočtové určení daní je rozhodující nikoliv absolutní počet obyvatel dané obce, ale podíl na počtu obyvatel celé republiky. Zároveň můžeme ujistit, že každá osoba, která měla k rozhodnému okamžiku registrovaný pobyt v dané obci, zároveň skutečně žila v Česku a splnila zákonnou povinnost vyplnit sčítací formulář v souladu s instrukcemi, byla ve výsledcích sčítání zahrnuta do obvykle i trvale bydlícího obyvatelstva.

Poznámka:

Publikace „130072-21 Počet obyvatel v obcích - k 1. 1. 2021“ vydaná 30. 4. 2021 vycházela ještě z bilance obyvatel odvíjející se od sčítání lidu, domů a bytů 2011.

Publikace „130072-22 Počet obyvatel v obcích - k 1. 1. 2022“ vydaná 29. 4. 2022 obsahuje údaje již přepočtené na výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2021, a to jak k 1. 1. 2022, tak i k 1. 1. 2021, které tak nahrazují údaje k 1. 1. 2021 vydané o rok dříve.